

PETER MEGYEŠI

W. J. T. Mitchell's Picture Theory

Annotation

The book by W. J. T. Mitchell: *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*, which was first published in 1994, has been, after 22 years, made available to Czech and Slovak readers with a Czech translation thanks to the Prague Publishing House Karolinum (W. J. T. Mitchell: *Teorie obrazu: eseje o verbální a vizuální reprezentaci*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3205-5). This, today already classical work of visual studies, which in the 1990s contributed to the so-called pictorial turn, was selected for translation also for the reason that – as its reviewer writes – “after the massive spread of the internet and smartphones and the development of social networks that reinforce the communication role of images” – the criticism of visual culture is much more needed than it was 20 years ago. The reviewer offers a detailed interpretation of the individual chapters of the book, and, in the conclusion it reiterates the timeliness of the author's critical approach to the world, which is so important in our “post-truth world...” full of sharing conspiracies, fake news and hoaxes shaping our perception of reality.

Mgr. Peter Megyeši, PhD, graduated in Art History and Theory from the Philosophical Faculty of Trnava University in Trnava (2011). He completed a research fellowship at the Philosophical Faculty of Charles University in Prague (2010/2011) and at the Philosophical Faculty of Masaryk University in Brno (2013). He completed his doctoral studies (PhD) at the Department of Art History and Theory at Trnava University in Trnava with a dissertation dedicated to significant layers of the medieval iconography of St. Christopher (2014). He is particularly interested in medieval art, contemporary art and interpretation issues. Since 2014, he has been lecturing at the Department of Theory and History of the Faculty of Arts at the Technical University in Košice.

peter.megy@gmail.com

Martha Roslerová: Čistenie závesov, zo série Krásny domov: Vojna až do domu, 1967–1972, detail

Mitchell

PETER MEGYEŠI

Teória obrazu W. J. T. Mitchella

W. J. T. Mitchell: Teorie obrazu: eseje o verbální a vizuální reprezentaci. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. Z anglického originálu *Picture theory: Essays on verbal and visual representation* (University of Chicago Press, 1994) preložili Lucie Chlumská, Andrea Průchová, Ondřej Hanus. ISBN 978-80-246-3205-5.

Anotácia

Kniha W. J. T. Mitchella *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*, ktorá bola pôvodne publikovaná v roku 1994, sa po dvadsiatich dvoch rokoch dostáva v českom preklade k českému a slovenskému čitateľovi vďaka pražskému nakladateľstvu Karolinum. Táto dnes už klasická práca, ktorá v deväťdesiatych rokoch prispela k takzvanému *obrazovému obratu* (*pictorial turn/iconic turn*), bola preložená aj z toho dôvodu, že – ako píše recenzent – „po masovom rozšírení internetu a *smart* mobilných telefónov, rozvoji sociálnych sietí, ktoré posilňujú komunikačnú úlohu obrazov,“ je potreba kritiky vizuálnej kultúry oveľa väčšia ako v roku 1994. Recenzent sa podrobne venuje výkladu jednotlivých kapitol, aby v závere opäť zdôraznil aktuálnosť autorovho kritického prístupu ku svetu, ktorý je v našej „post-pravdivej dobe“ plnej konšpirácií, *fake news* a *hoaxov*, formujúcich naše vnímanie reality, taký dôležitý.

W. J. T. Mitchell

Teorie obrazu

Kniha W. J. T. Mitchella *Teorie obrazu: eseje o verbální a vizuální reprezentaci*, ktorú v roku 2016 vydalo Karolinum, nakladateľstvo Univerzity Karlovej, bola pôvodne publikovaná už v roku 1994 pod názvom *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*. V rámci vizuálnych štúdií patrí medzi klasické práce. William John Thomas Mitchell (nar. 1942) je profesor na University of Chicago, kde akademicky pôsobí už od roku 1977, keď sa začal venovať multidisciplinárnemu výskumu a s kolegami založil The Laocoon Group (Skupina Láokoón pre diskusiu o umení, literatúre a teórii). Je autorom dvanástich kníh, medzi ktorými sú také vplyvné tituly ako *The Language of Images* (1980), *On Narrative* (1981), *Iconology: Image, Text, Ideology* (1986), *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images* (2005). Medzinárodný ohlas Mitchellovej vedeckej práce dokumentuje i recentne publikovaná kniha *W. J. T. Mitchell's Image Theory: Living Pictures* (ed. Krešimir Purgar, Routledge Advances in Art and Visual Studies, 2017).

V Úvode autor cituje vetu zo správy *Humanitné vedy v Amerike*, ktorú v roku 1988 vydala Národná nadácia pre humanitné vedy: „*Naša spoločná kultúra sa zdá byť čoraz viac produktom toho, čo sledujeme, než toho, čo čítame.*“¹ V nadväznosti na túto skutočnosť konštatuje, že problémom 21. storočia je problém obrazov a vizuálnej reprezentácie: „*Je známe, že prostredníctvom obrazov je možné divákov ľahko zmanipulovať, ich šikovným zneužitím ich otupiť voči politickým hrôzám a prinútiť ich, aby rasizmus, sexizmus a prehlbujúce sa triedne rozdiely prijali ako prirodzené, nevyhnutné podmienky existencie.*“² Uvedomenie si zásadnej úlohy, ktorú zohrávajú v našom svete obrazy, a zároveň potreba tento fenomén kriticky spracovať viedli v deväťdesiatych rokoch minulého storočia v rámci humanitných a spoločenskovedných disciplín k takzvanému *obrazovému obratu* (*pictorial turn/ iconic turn*), pri zrode ktorého stál práve Mitchell s rozvíjaním interdisciplinárnych prístupov. Samozrejme, jeho iniciatíva nebola osamotená a súbežne s ním vznikajú napríklad práce nemeckého filozofa a historika umenia Gottfrieda Boehma v rámci rozvoja *Bildtheorie* a *Bildwissenschaft* v nemeckom jazykovom prostredí. Ako uvádza Filip Láb, autor *Predhovoru k českému čitateľovi*, výskum Mitchella a Boehma bol konfrontovaný až v roku 2006 v ich vzájomnej korešpondencii.³ Obdobne sa vo frankofónnej oblasti rozvíja *théorie de l'image* na čele s Georgesom Didi-Hubermanom, autorom viac ako tridsiatich monografií.⁴

Pozoruhodné je, že Mitchell o obrazoch uvažuje akoby boli živé a mali moc konať: „*Potrebuje kritiku vizuálnej kultúry, ktorá bude ostražitá voči moci obrazov konať dobro i zlo a schopná rozlišovať rozmanitosť a historickú špecifickosť ich využívania.*“⁵ V tejto línii uvažovania pripomenie ďalší z bestsellerov vied o obraze, knihu Davida Freedberga *The Power of Images: Studies in the History and Theory of Response* z roku 1989. Mitchell tieto myšlienky o živosti a konaní obrazov neskôr rozpracoval v monografii *What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images*

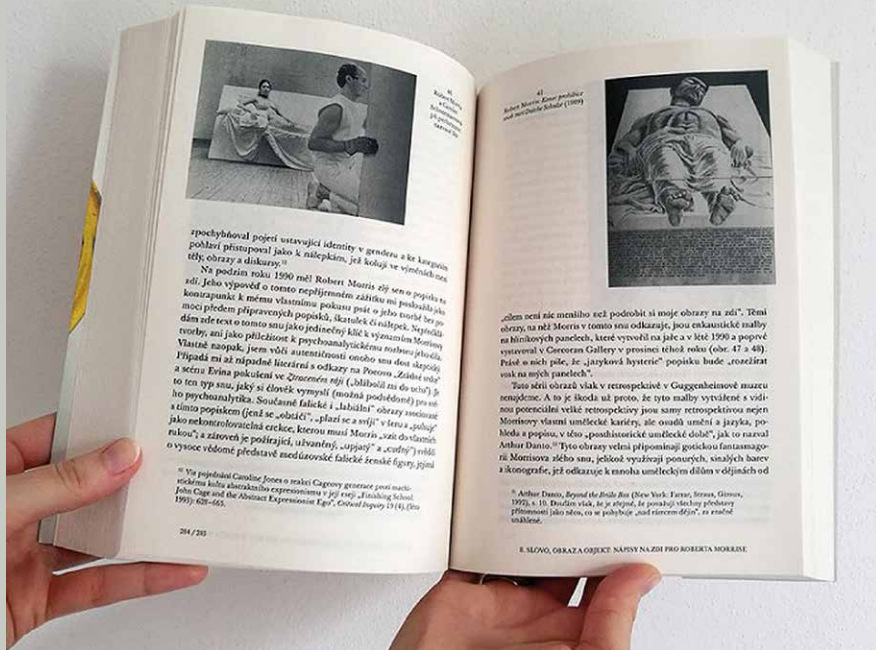
1 MITCHELL, William John Thomas: *Teorie obrazu: eseje o verbální a vizuální reprezentaci*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2016, s. 14.

2 Ibidem, s. 15.

3 Ibidem, s. 9.

4 K Didi-Hubermanovi v kontexte vizuálnych štúdií pozri RAMPLEY, Matthew: Pojem vizuální studia. In FILIPOVÁ, Marta – RAMPLEY, Matthew (eds.): *Možnosti vizuálních studií: Obrazy – text – interpretace*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 21 – 48. Podobne rozhovor Michaely Fišerovej s Georgesom Didi-Hubermanom *Akú politiku obrazov?* In *Filozofia*, 2009, roč. 64, č. 5, s. 492 – 500.

5 MITCHELL 2016, s. 15.

W. J. T. Mitchell: Teorie obrazu: eseje o verbálnej a vizuálnej reprezentácii, s. 284-285.

(2005), kde rozvíja ontológiu obrazov, v čom je blízky hnutiu špekulatívneho realizmu a autorom zameraným na objektovo orientovanú ontológiu.⁶

Ak Mitchell zdôrazňoval potrebu kritiky vizuálnej kultúry v roku 1994, o čo viac je potrebná dnes, po takmer štvrtstoročí. Po masovom rozšírení internetu a smart mobilných telefónov, rozvoji sociálnych sietí, ktoré posilňujú komunikačnú úlohu obrazov, sa javia deväťdesiate roky minulého storočia ako mediálny pravek. Napokon, otázku o aktuálnosti prekladanej publikácie v súvislosti s radikálnou zmenou mediálnej situácie si kladie i Filip Láb. Ten svoj *Predhovor* uzatvára informáciou, že kniha *Teória obrazu* bola preložená pre jej aplikovaný charakter a zrozumiteľnosť, predstavujúce tak vhodnú vstupnú bránu do sveta obrazov. Ako uvádza podtitul, kniha je zbierkou esejí, ktoré pôvodne vyšli časopisecky. Takmer päťstostranová *Teória obrazu* je rozdelená do piatich hlavných častí: *Teória obrazu*, *Textové obrazy*, *Obrazové texty*, *Obrazy a moc*, *Obrazy a verejná sféra*. Ak čitateľ očakáva, že mu Mitchell ponúkne ucelenú teóriu obrazu, môže byť sklamaný. Autor v závere konštatuje, že nie je schopný ponúknuť prehľadne vystavaný náhľad diskusie, ktorý by medzi jej časťami znázornil vzťahy a čitateľa tak zanechal s predstavou určitej siete určenej na vyplnenie nekonečnými podrobnosťami. Istým spôsobom záver knihy potvrdzuje skeptickú úvahu z jej úvodu: „To, že vieme, čo obrazy robia, že ich chápeme, nám nutne nemusí dávať nad nimi moc. Rozhodne si nerobím nádej, že táto alebo akákoľvek iná kniha by mohla

6 Napríklad ohlas tejto Mitchellovej knihy v štúdiu Jane Bennetovej *Sila vecí*. In JANOŠČÍK, Václav – LI-KAVČAN, Lukáš – RŮŽIČKA, Jiří (eds.): *Mysl v terénu: Filosofický realizmus v 21. storočí*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště – Display, sdrúžení pro výzkum a kolektivní praxi, 2017, s. 110, 127.

túto skutočnosť zmeniť. Možno, že jej základnou funkciou je dezilúzia, otvorenie negatívneho kritického priestoru, ktorý by odhalil, ako málo obrazom rozumieme a ako málo hoľe „porozumenie“ zrejme zmôže.“⁷ Svoju knihu pripodobňuje k fotografickému albumu, kde je predstavený súbor momentiek vybraných problémov vlastných zobrazovaniu. Tak sa na stránkach knihy v súhrnoch pozorovaní a komentároch stretávajú William Blake, Oliver Stone, Erwin Panofsky, Nelson Goodman, prenosy CNN, Gombrich, Foucault, Deleuze, Jurský park, Poussin a ilustrácie z časopisu MAD. Takýto širokospektrálny a výsostne interdisciplinárny prístup, ktorý je založený na enormnom množstve práce iných špecialistov z rôznych akademických disciplín a má ambíciu formulovať všeobecnejšie závery, spája Mitchella s Nicholasom Mirzoeffom. V jeho len o päť rokov mladšej knihe *An Introduction to Visual Culture* (1999) sa obdobne stretávajú postavy sci-fi seriálu *Star Trek*, Lady Diana a state o africkom Kongu, farbosleposti a pohlaví. U niektorých čitateľov môže takto široko koncipované bádanie vyvolávať rozpaky a otázky o konzistentnosti, metodike a platnosti záverov výskumu. *Vizuálne štúdiá a vizuálna kultúra* nie sú úzko vymedzenými akademickými disciplínami, ale taktikami, ktoré sú súčasťou nastupujúcich postdisciplinárnych akademických projektov, ako sú kultúrne štúdiá, rodové, gay a lesbické štúdiá, afroamerické štúdiá a pod. Definujú ich pohyblivé interpretačné štruktúry, ktoré nám majú pomôcť pochopiť, ako sa vizuálne médiá utvárajú, v akom kontexte, a ako na ne reagujú jednotlivci i skupiny.

Vzhľadom na skutočnosť, že *Teória obrazu* nadväzuje na staršiu Mitchellovu knihu *Iconology: Image, Text, Ideology* a sám autor ju považuje za praktickú príručku *Ikonológie*, akúsi „aplikovanú ikonológiu“,⁸ je prekvapujúce, že sa v knihe neobjavuje odkaz na Aby Warburga, zakladateľa ikonológie, ktorý je zároveň považovaný i za jedného z najvýznamnejších predchodcov súčasných vizuálnych štúdií.⁹

Čo však majú jednotlivé eseje obsiahnuté v *Teórii obrazu* spoločné je dôležitosť prisudzovaná obrazom, uvedomovanie si ich moci a snaha zaobchádzať s nimi rozvážne, s vedomím následkov. Samotný záver knihy patrí podkapitole *Reprezentácia a zodpovednosť*, ktorá jej apelom na našu zodpovednosť voči reprezentácii: „Otázka sa tak týka našej profesijnej zodpovednosti učiteľov a vedcov voči reprezentácii. Naša zodpovednosť vo vzťahu k reprezentácii je celkom dobre vymedzená. Poznáme ju ako interpretáciu: pozorné, opatrné, láskyplné čítanie textov a obrazov; učená, kritická schopnosť odpovedať na ich významy; a výrečné svedectvo o ich moci. Pochopenie reprezentácií a verejných zdieľanie tohto porozumenia, prehlasovanie ho za pravdu: taká je naša profesia, určenie našej profesijnej zodpovednosti.“¹⁰ Nasledujúce slová, ktoré boli napísané pred takmer štvrtým storočím, sú mimoriadne aktuálne i dnes v takzvanej post-faktickej a post-pravdivovej dobe

7 MITCHELL 2016, s. 19.

8 Ibidem, s. 17.

9 K jeho postaveniu vo vzťahu k súčasným vizuálnym štúdiám pozri LOCHNER, Hubert: *Umení s veľkým U a vizuálna kultúra*. In FILIPOVÁ, Marta – RAMPLEY, Matthew (eds.): *Možnosti vizuálnych štúdií: Obrazy – text – interpretace*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 227 – 239.

10 MITCHELL 2016, s. 437.

(slovo *post-truth* je podľa *Oxford Dictionary* slovom roka 2016),¹¹ plnej konšpirácií, *fake news* a *hoaxov*, formujúcich naše vnímanie reality: „V skratke povedané, napriek tomu, že pravdepodobne nemôžeme zmeniť svet, môžeme pokračovať v jeho kritickom popise a verejnej interpretácii. V dobách globálneho zatemňovania reprezentácie, dezinformácie a plánovitého klamstva azda môže práve takéto jednanie predstavovať morálnu obdobu určitého zásahu.“¹² Kniha *Teorie obrazu* je v česko-slovenskom prostredí vítaným príspevkom k vizuálnym štúdiám, respektíve štúdiám vizuálnej kultúry. Prekladatelia odvodili skvelú prácu, azda jediná chyba v celej publikácii je pretvorenie historičky umenia Michael Ann Holly(ovej) na muža (s. 30, pozn. 14). *Teóriu obrazu* môžeme zaradiť k takým zásadným prekladovým titulom ako *Obraz* Jacquesa Aumonta (Praha: Akademie múzických umění, 2005), *Úvod do vizuální kultury* Nicholasa Mirzoeffa (Praha: Academia, 2012), *Studia vizuální kultury* Marity Sturken a Lisy Cartwright (Praha: Portál, 2009), *Kritické pojmy dějin umění* editorov Roberta S. Nelsona a Richarda Schiffa (Bratislava: Slovart, 2004), *Před časom. Dejiny umenia a anachronizmus obrazov* Didi-Hubermana (Bratislava: Kalligram, 2006), *O pohledu* (Praha: Fra, 2009) a *Způsoby vidění* (Praha: Labyrint, 2016) Johna Bergera, *Zakázaný obraz. Intelektuální dějiny obrazoborectví* Alaina Besançon (Brno: Barrister a Principal, 2013), *Před obrazem: Antologie americké výtvarné teorie a kritiky* v preklade Tomáša Pospiszyla (Praha: OSVU, 1998) a *Vizuální teorie: současné angloamerické myšlení o výtvarných dílech* zostavené Ladislavom Kesnerom (Praha: H&H, 2005).

Je potešiteľné, že aj v českom a slovenskom jazykovom prostredí vznikajú pôvodné práce z oblasti vizuálnych štúdií, napríklad rozsiahla monografia Zory Rusinovej *Súdružka moja vlasť: Vizuální kultura období stalinizmu na Slovensku* (Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2015), zborník *Možnosti vizuálních studií: Obrazy – text – interpretace* zostavovateľov Marty Filipovej a Matthewa Rampleyho (Brno: Masarykova univerzita, 2007), knihy Jany Oravcovej *Mocné ženy alebo ženy moci? Vizuální kultura, reprezentácia, ideológia* (Bratislava: Csy, s. r. o., 2014), *V toku pohyblivých obrazov: antológia textov o elektronickom a digitálnom umení v kontexte vizuálnej kultúry* Kataríny Rusnákovej (Bratislava: Vysoká škola výtvarných umění, 2005), *Věrnost v pohybu: Hovory o feminizmu, dějinách a vizualitě* Martiny Pachmanovej (Praha: One Woman Press, 2001), *Obrazy a události: komentáře ke zdejší vizuální kultuře 2010-2012* Mileny Bartlovej (Praha: UMPRUM, 2012), *Jak rozpoznat odpadkový koš: Eseje o stereotypech ve vizuální kultuře* (Praha: Labyrint, 2012), *Politizující kovář Karla Purkyně: Realismus, (auto)portrét, alegorie* Václava Hájeka (Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2015), *Výzva perspektivy: Obraz a jeho divák, od malby quattrocenta k filmu a zpět* (Praha: Academia, 2008) Petry Hanákovéj, *Obraz a moc: Rozhovory s francouzskými mysliteli* (Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015) Michaely Fišerovej a kolektívna monografia *Rozum, nerozum a přesvědčivost obrazů* (Praha: Togga, 2012) Michaely Fišerovej, Martina Švantnera, Felixa Boreckého a Ondřeja Váší.

¹¹ Pozri: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>, nájdené 30. 7. 2018.

¹² MITCHELL 2016, s. 440.

Český preklad knihy sprevádza skvelý rozhovor W. J. T. Mitchella s Andreou Průchovou z roku 2015, kde zazneli dôležité myšlienky o našej nemožnosti vymaniť sa zo sveta obrazov a o našej zodpovednosti k reprezentáciám. Mitchell upozorňuje, že i Platónovo známe podobenstvo o jaskyni, pomocou ktorého filozof demonštroval potrebu vymaniť sa zo sveta klamných vizuálnych prejavov do sféry ideí, je samo osebe obrazom. Pomocou ďalšej metafory a ďalšieho veľikána filozofie hľadá Mitchell spôsob, ako žiť vo svete obrazov, pričom východisko nenachádza v ich negácii, ale v zodpovednej interpretácii: „*Nemůžete teda zničit' obrazy, nemůžete bez nich žít, nemůžete ich roztrietit' na kúsky, a domnívam sa, že Nietzsche toto v Súmraku modiel plne pochopil, keď prehlásil: Nebud' ikonoklastom, by si myslel, že tieto obrazy môžeš zničit'. Oni nezmiznú. Budú naďalej žít. Můžeš sa však pustit' do niečoho iného než do takej márnej snahy o zničenie. Můžeš použiť svoje kladivo nie na to, aby si ich rozbil, ale aby si ich rozoznel, nechal ich zaspievať, urobil ich hudobnými nástrojmi.*“¹³

Mgr. Peter Megyeši, PhD. (1985), vyštudoval dejiny a teóriu umenia na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave (2011). Absolvoval študijné pobyty na FF UK v Prahe (2010/2011) a na FF MU v Brne (2013). Doktorandské štúdium ukončil na Katedre dejín a teórie umenia Trnavskej univerzity v Trnave dizertačnou prácou venovanou významovým vrstvám stredovekej ikonografie sv. Krištofa (2014). Pracuje ako odborný asistent na Katedre teórie a dejín umenia Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach a vedecký pracovník v Ústave dejín umenia SAV v Bratislave. peter.megy@gmail.com

¹³ Ibidem, s. 467.